

POSTANOWIENIE

Dnia 10 stycznia 2020 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Władysław Pawlak

w sprawie z powództwa J.U.
przeciwko Kościołowi (...) w L.
o ustalenie,
na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 10 stycznia 2020 r.,
na skutek skargi kasacyjnej strony pozwanej
od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 21 lutego 2019 r., sygn. akt I ACa (...),

odmawia przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania.

UZASADNIENIE

W związku ze skargą kasacyjną pozwanego Kościoła (...) w L. od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...) z dnia 21 lutego 2019 r., sygn. akt I ACa (...) Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 398⁹ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy przyjmuje skargę kasacyjną do rozpoznania, jeżeli w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne, istnieje potrzeba wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów, zachodzi nieważność postępowania lub skarga kasacyjna jest oczywiście uzasadniona. Tylko na tych przesłankach Sąd Najwyższy może oprzeć rozstrzygnięcie o przyjęciu lub odmowie przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania.

Dopuszczenie i rozpoznanie skargi kasacyjnej ustrojowo i procesowo jest uzasadnione jedynie w tych sprawach, w których mogą być zrealizowane jej funkcje publicznoprawne. Zatem nie w każdej sprawie, skarga kasacyjna może być przyjęta do rozpoznania. Sąd Najwyższy nie jest trzecią instancją sądową i nie rozpoznaje sprawy, a jedynie skargę, będącą szczególnym środkiem zaskarżenia. W judykaturze Sądu Najwyższego, odwołującej się do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, jeszcze w okresie obowiązywania kasacji zostało utrwalone stanowisko, że ograniczenie dostępności i dopuszczalności kasacji nie jest sprzeczne z Konstytucją RP, ani z wiążącymi Polskę postanowieniami konwencji międzynarodowych (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2001 r., III CZP 49/00, OSNC 2001, Nr 4, poz. 53).

Podstawowym celem postępowania kasacyjnego jest ochrona interesu publicznego przez zapewnienie jednolitości wykładni oraz wkład Sądu Najwyższego w rozwój prawa i jurysprudencji (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2000 r., II CZ 178/99, OSNC 2000, nr 7-8, poz. 147).

W skardze kasacyjnej pozwany zarzucił naruszenie prawa materialnego: 1/ art. 23 i art. 24 k.c., przez ich niewłaściwe zastosowanie w zakresie, w jakim Sąd przyjął, iż prawo osobiste w postaci prawa do dysponowania grobem oraz prawo do bycia pochowanym w tym grobie, może zostać nabyte na podstawie umowy z zarządcą cmentarza przez osobę, która jest osobą całkowicie obcą w stosunku do zmarłego pochowanego w tym grobie; 2/ art. 5 k.c., przez jego niewłaściwe zastosowanie i przyjęcie, że względy słuszności przemawiają za przyznaniem powodowi prawa do dysponowania grobem oraz prawa do bycia pochowanym w tym grobie; 3/ art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, przez jego niezastosowanie w zakresie, w jakim wskazuje on krąg osób mających prawo do dysponowania grobem po pochowaniu w nim pierwszych zwłok; 4/ art. 7 ust. 1 - 3 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych w zw. z art. 58 § 1 k.c., przez jego niezastosowanie w zakresie, w jakim Sąd nie dokonał oceny, czy w świetle tego przepisu zawarta między stronami umowa była zgodna z prawem, czy też bezwzględnie nieważna i czy grób mógł zostać użyty do ponownego pochówku.

Wniosek o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania skarżący oparł na przesłance uregulowanej w art. 398⁹ § 1 pkt 1 k.p.c. Przesłanka ta nie została spełniona.

Według ugruntowanego orzecznictwa Sądu Najwyższego, przedstawienie okoliczności uzasadniających rozpoznanie skargi kasacyjnej ze względu na przesłankę istotnego zagadnienia polega na sformułowaniu tego zagadnienia i wskazaniu argumentów, które prowadzą do rozbieżnych ocen. Musi przy tym chodzić o zagadnienie nowe, dotychczas nierozpatrywane w judykaturze, które zarazem ma znaczenie dla rozpoznania wniesionej skargi kasacyjnej oraz innych podobnych spraw (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2001 r., II CZ 35/01, OSNC 2002, Nr 1, poz. 11, z dnia 11 stycznia 2002 r., III CKN 570/01, OSNC 2002, Nr 12, poz. 151, z dnia 21 czerwca 2016 r., V CSK 21/16, nie publ., z dnia 15 czerwca 2016 r., V CSK 4/16, nie publ.).

Skarżący we wniosku o przyjęcie skargi kasacyjnej sformułował w formie pytania następujące zagadnienie: czy w drodze umowy zawartej z zarządcą cmentarza może nabyć prawo do zajętego już grobu, jako dobro osobiste, w rozumieniu art. 23 k.c. i podlegające ochronie na podstawie art. 24 k.c., tj. prawo do dysponowania tym grobem i prawo do pochowania w tym grobie osoba, która jest osobą obcą dla osoby w tym grobie już pochowanej?

Należy stwierdzić, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego odnoszono się już do podnoszonej przez skarżącego we wniosku o przyjęcie do rozpoznania problematyki. W wyroku z dnia 3 grudnia 2010 r., I CSK 66/10, nie publ., Sąd Najwyższy wskazał, że prawo do grobu ma dwojaki charakter: osobisty i majątkowy, przy czym elementom osobistym przypada rola wiodąca, bez względu na to, jaka jest wartość elementów majątkowych tego prawa i na czym one polegają. Do uprawnień osobistych, zalicza się przede wszystkim pochowanie po śmierci zwłok uprawnionego w wybranym przez niego miejscu w grobie jednoosobowym lub wieloosobowym rodzinnym, obok zwłok osób mu bliskich oraz kult pamięci zmarłych, który polega na przysługujących człowiekowi różnych wolnościach, wpływających ze sfery uczuć i odczuć odnoszącej się do postaci osoby zmarłej, okazywania szacunku dla wspomnień i pamięci o niej, urządzenia pogrzebu

oraz grobowca i decydowania o jego wystroju, załatwiania spraw z zarządem cmentarza, ochronie przed naruszeniami, składania wieńców, palenia zniczy, decydowania lub współdecydowania o przeznaczeniu wolnych miejsc w grobowcu dla pochowania dalszych zmarłych itp. W tym przypadku, jak trafnie podniesiono w literaturze i judykaturze, mamy do czynienia z jednym dobrem osobistym tj. kultem pamięci osoby zmarłej, choć może chodzić o ochronę różnych uprawnień dotyczących pochowania osoby bliskiej i pamięci o niej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 1977 r., I CR 234/77 nie publ.). Przedmiotem ochrony prawnej jest wówczas prawo do sprawowania kultu osoby zmarłej, natomiast przesłanką tej ochrony jest naruszenie dobra osobistego podmiotu tego prawa. Elementy osobiste prawa do grobu mają charakter przeważający i są związane z określoną osobą; jako prawa osobiste są niezbywalne i niedziedziczne (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1979 r., OSNCP 1979, nr 10, poz. 195). Z tego względu w zasadzie prawo do grobu jest tylko jednym z samoistnych praw majątkowych, co do którego nie ma zakazu ustawowego jego zbywalności ani wyłączenia od dziedziczenia tylko wtedy, gdy miejsce na cmentarzu zostało nabyte i grób został urządzony przez osobę pozostającą przy życiu i jest wolny, tj. nikt nie został w nim pochowany (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1994 r., III CZP 155/94, niepubl.). Jeżeli natomiast w grobie spoczywają już zwłoki określonej osoby uprawnionej do pochowania, to na skutek pochówku następuje zdominowanie uprawnień niemajątkowych i w związku z czym dopuszczalność rozporządzenia prawem do grobu wygasa.

Podkreślić ponadto należy, że zagadnienie prawne jest to problem, który wiąże się z określonym przepisem prawa materialnego lub procesowego, którego wyjaśnienie ma znaczenie nie tylko dla rozstrzygnięcia innych podobnych spraw, ale także dla rozstrzygnięcia konkretnej, jednostkowej sprawy (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 2 marca 2012 r., I PK 158/11, nie publ.).

W sprawie spór między powodem J. U. a pozwanym dotyczy ustalenia prawa do dysponowania grobem (w tym prawa do bycia pochowanym w tym grobie), a pozwany to prawo po przyznaniu go 7 września 1998 r. zakwestionował w listopadzie i grudniu 2016 r.

Pierwotnym dysponentem przedmiotowego grobu była T. S., która zmarła 26 sierpnia 1979 r. i została w nim pochowana. Zmarła była osobą samotną, a po jej śmierci grobem tym opiekowała się jej sąsiadka i zarazem opiekunka B. M., która w 1995 r. wystąpiła do Zarządcy Cmentarza o przyznanie jej prawa do dysponowania tym grobem i jej wniosek został uwzględniony. Następnie w 9 sierpnia 1998 r. zawarła z powodem umowę sprzedaży grobu za kwotę 4 300 zł. W dniu 11 sierpnia 1998 r. B. M. zwróciła się do Zarządcy Cmentarza o przyznanie powodowi prawa do dysponowania tym grobem, wskazując, że jest on jej kuzynem. Z takim samym wnioskiem wystąpił powód, również podając że jest kuzynem B. M.. Faktycznie jednak nie byli ze sobą spokrewnieni. Powód uzyskał od Zarządcy Cmentarza zgodę na dysponowanie tym grobem i uiścił z tego tytułu kwotę 500 zł. Powód opiekował się tym grobem i uiszczał należne opłaty, a za zgodą Zarządcy pogłębił ten grób i wykonał nowy nagrobek. Na tablicy pamiątkowej umieścił dane osobowe spoczywającej w tym grobie T. S. oraz dane osobowe swoje i swojej żony w celu przygotowania przyszłego pochówku. 20 czerwca 2016 r. w związku z wezwaniem uiścił opłatę za użytkowanie tego grobu w kwocie 405 zł.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że powód przez wszystkie te lata wykonywał wynikające z przyznanego mu prawa uprawnienia i był przez pozwanego traktowany jako strona zawartej skutecznie umowy. Ponadto rozporządzał prawem w sposób, który nie tylko nie naruszał pamięci pochowanej w tym grobie T. S., ale także związany był z kultywowaniem pamięci po T. S., wystawiając nagrobek, na którym umieścił również jej dane wraz z datą śmierci. Z ustaleń faktycznych wynika też, że nie dokonał ekshumacji, mimo iż w 2000 r. uzyskał zgodę pozwanego na jej przeprowadzenie. Dekoruje grób stosownie do przyjętych zwyczajów.

W związku z powyższym Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu zaskarżonego orzeczenia wyraźnie wskazał, że takie zachowanie powoda przemawia za uwzględnieniem jego powództwa o ustalenie, wyprowadzonego w oparciu o przepis art. 189 k.p.c. i zasady słuszności (art. 5 k.c.). W tym zakresie powołał się również na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2017 r., I CSK 163/17, nie publ., zgodnie z którym, zasady słuszności, zawarte w art. 5 k.c. mogą wspomóc zastosowanie art. 189 k.p.c., jeśli powództwo o ustalenie prawa wynika z trwającego przez wiele lat splotu okoliczności i stosunków prawnych, których

rozwikłanie w procesie sądowym nakazuje przyznanie racji tej stronie, która wymaga ochrony ze względu na ogólne poczucie sprawiedliwości.

Podkreślić również należy, że w orzecznictwie jako jedną z podstaw stosowania tej konstrukcji wskazywano podjęcie przez podmiot prawa działań wewnątrznie sprzecznych, godzących w zaufanie wywołane u innych uczestników obrotu - naruszające tym samym ogólnosystemową regułę *venire contra factum proprium nemini licet* (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 14 stycznia 2015 r., I CSK 19/14, nie publ.; z dnia 24 czerwca 2014 r., I CSK 392/13, nie publ.; z dnia 18 października 2006 r., II CSK 121/06, nie publ.).

Zasady współzycia społecznego to pojęcie niedookreślone, nieostre, a powoływanie się na sprzeczność z zasadami współzycia społecznego powinno wiązać się z konkretnym wykazaniem o jakie zasady współzycia społecznego w konkretnym wypadku chodzi oraz na czym polega sprzeczność danego działania z tymi zasadami. Taki charakter klauzul generalnych zawartych w rozważanym przepisie nakazuje ostrożne korzystanie z instytucji nadużycia prawa podmiotowego jako podstawy oddalenia powództwa, a przede wszystkim wymaga wszechstronnego rozważenia okoliczności, aby w ten sposób nie doprowadzić do podważenia pewności obrotu prawnego. Zasadą bowiem jest, że ten kto korzysta ze swego prawa postępuje zgodnie z jego społeczno-gospodarczym przeznaczeniem i zasadami współzycia społecznego.

Uznanie, że w danej sprawie z uwagi na całokształt okoliczności faktycznych, zachowanie strony stanowiło nadużycie prawa ma charakter ocenny i jest przejawem dyskrecjonalnej władzy sądu meriti. W konsekwencji o zasadności zarzutu naruszenia art. 5 k.c. decyduje to, czy dokonana przez Sąd meriti ocena nosi cechy dowolności (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2017 r. II CSK 236/16, nie publ.).

W stanie faktycznym sprawy dowolności w tym przedmiocie nie można przypisać Sądowi drugiej instancji, a wręcz przeciwnie podzielić można stanowisko Sądu Apelacyjnego o potrzebie zastosowania art. 5 k.c., również ze względu na naruszenie przez pozwanego zaufania, jakie wzbudzić mogło jego kontynuowane przez bardzo długi czas zachowanie. Zachowanie pozwanego

stworzyło po stronie powoda usprawiedliwione przekonanie, że przysługuje mu prawo do grobu. Późniejsze postępowanie pozwanego trafnie Sąd Apelacyjny uznał za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, także dlatego, że nikomu nie wolno postępować sprzecznie z własnymi oświadczeniami i prawnie relewantnymi oznakami woli (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2006 r., II CSK 121/06, nie publ.).

Z przedmiotowym grobem, w związku z tym, że jest w nim pochowana T. S., niewątpliwie łączą się elementy niemajątkowe, jak i majątkowe. Te ostatnie wiążą się z tym, iż w grobie tym znajdują się wolne miejsca do pochówku, a ponadto powód poniósł koszty związane z nabyciem grobu, w którym są wolne miejsca do pochówku i poniósł dodatkowe nakłady w związku z pogłębieniem grobu i wykonaniem nowego nagrobka. Jakkolwiek elementy niemajątkowe mają charakter przeważający, gdy w danym grobie została już pochowana osoba, pomimo tego, że znajdują się też wolne miejsca do pochówku, to jednak w stanie faktycznym sprawy nie ma osoby spokrewnionej i spowinowaczonej ze zmarłą. Taką osobą nie była B. M., ale faktycznie opiekowała się tym grobem, a następnie powód. Po wykonaniu przez niego nowego nagrobka, w tym grobie nadal spoczywa pierwotna dysponentka i jej dane zostały uwidocznione na tablicy pamiątkowej, a tym samym sprawuje kult jej pamięci. Powód podejmuje więc działania nie tylko o charakterze majątkowym, ale także i niemajątkowym, skoro opiekuje się nim i okazuje należyty szacunek zmarłej, a nie ma innych osób, które byłyby w dodatku spokrewnione i spowinowaczone z nią. Opiekowanie się tym grobem przez powoda, mimo że nie jest krewnym i powinowatym T. S. nie może, w takim stanie rzeczy, prowadzić do tezy, iż powód nie wykonuje uprawnień o charakterze niemajątkowym. Uprawnienia te bez wątpienia powstały na skutek długotrwałej opieki i dbałości o ten grób. O powstaniu i istnieniu uprawnień niemajątkowych do grobu, przy braku osób spokrewnionych i spowinowanych z osobą w takim grobie pochowaną, nie mogą decydować wyłącznie przepisy o charakterze administracyjno-prawnym. Innymi słowy, kult pamięci osoby zmarłej, przy braku osób, o których mowa w art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (j.t.: Dz. U. z 2019 r., poz. 1473), mogą sprawować także inne osoby.

Dlatego powoływanie się przez pozwanego we wniosku o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania na występowanie w sprawie istotnego zagadnienia prawnego nie spełnia wskazywanego wyżej kryterium jego znaczenia dla rozstrzygnięcia również tej konkretnej, jednostkowej sprawy.

Z tych względów Sąd Najwyższy odmówił przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania na podstawie art. 398⁹ § 2 k.p.c.

jw